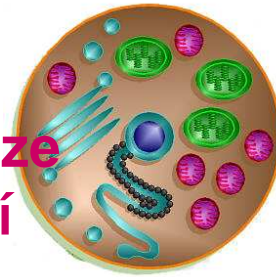

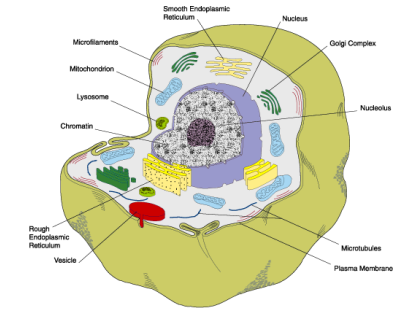
Buňka a buněčné interakce v patogeneze tkáňového poškození

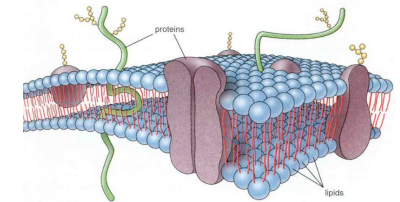
Regulace proliferace a zániku buněk – regenerace, reparace a hojení ran

Stavba buňky

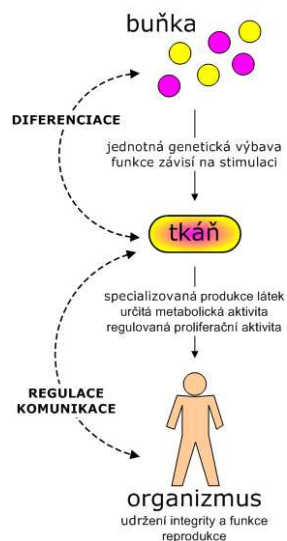
- lidské tělo je složeno z $\sim 3.5 \times 10^{13}$ buněk
- všechny buňky jsou odvozeny od jediné (oplozené vajíčko)
  - jediná skutečně omnipotentní kmenová buňka

- cytologie buňky
  - plazmatická membrána
  - jádro
  - mitochondrie
  - endoplazmatické retikulum, ribozomy, Golgiho komplex
  - cytoskelet

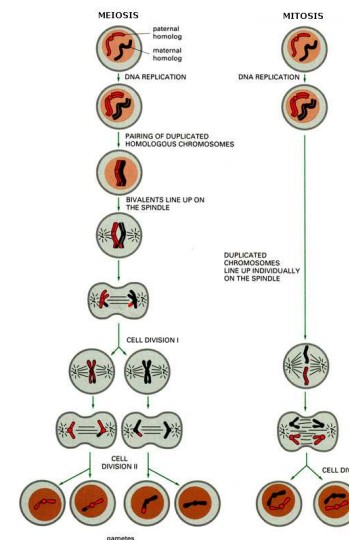

Stavba organismu

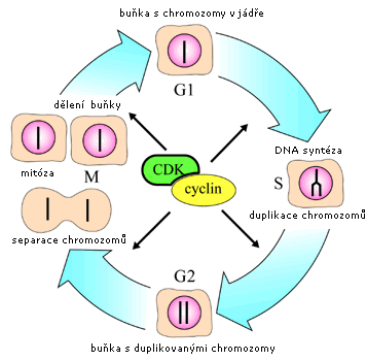
- vývoj organismu sestává (na základě genetické informace) z procesů:
  - dělení
    - mitóza
    - meióza
  - diferenciace
  - organizovaného zániku buněk
    - apoptóza
- nutnou podmínkou existence a fungování mnohobuněčného organismu je mezibuněčná komunikace
  - se sousedními buňkami
  - s mezibuněčnou hmotou
  - se vzdálenými buňkami

Dělení buněk a jeho poruchy

- Mitóza
  - 2 dceřinné buňky s diploidním počtem chromozomů
- Meióza
  - 2 dceřinné buňky s haploidním počtem chromozomů
    - vznik pohlavních buněk (spermie, vajíčko)
- Poruchy
  - porucha rozdělení sesterských chromozomů = **aneuploidie** (změna počtu chromozomů v sadě)
    - monosomie
    - trisomie (autosomů i gonosomů)
      - Downův sy. (47, XX/XY + 21)
      - Edwardsův sy. (47, XX/XY + 18)
      - Patauův sy. (47, XX/XY + 13)
      - Turnerův sy. (45, X0)
      - Klinefelterův sy. (47, XXY)
  - porucha rozdělení celých sad = **polyploidie**
    - u člověka neslučitelné se životem – těhotenství je potraceno nebo molla hydantidosa (=těhotenství nutno ukončit potratem)

Regulace – buněčný cyklus

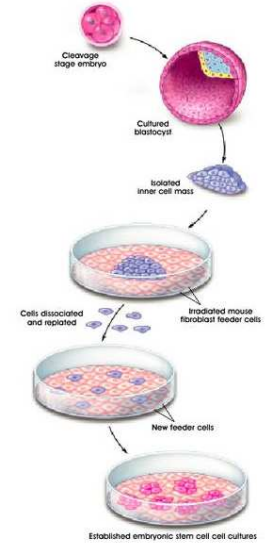

- na rozdíl od jednobuněčných org., kde dělení závisí na přísunu živin, je dělení u mnohobuněčného organismu vysoce regulovaný proces
  - podle potřeb organismu
    - růst
    - náhrada za ztracené buňky
  - nutné živiny + signály!
  - některé buňky v organismu se nedělí
    - jsou ve fázi G₀ (následuje po G₁)
- regulace cyklu
  - signály k dělení – růstové faktory
    - EGF, TGFβ, PDGF, VEGF, bFGF, ...
  - prostřednictvím vazby na receptor vedou k aktivaci/deaktivaci různých proteinů v buňce
    - cykliny
    - cyklin-dependentní kinázy
    - transkripční faktory
    - kontrolní body cyklu

5

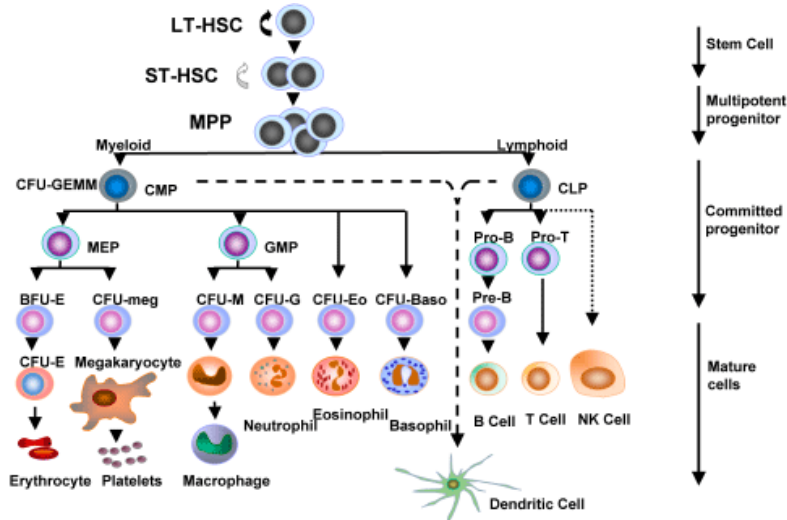
Diferenciace a její poruchy

- diferenciace = vyžívání k určitým úkolům na základě stimulace mimobuněčnými faktory (růst. faktory, cytokiny)
  - změna **genové exprese**
    - změna struktury
    - změna funkce
- pluripotentní kmenová buňka (PKB)
  - schopnost diferencovat se v jakoukoliv buňku daného orgánového systému (tj. "zásoba")
    - funkčně plnohodnotná náhrada = **regenerace**
      - rychlá - pokožka, stěvní epitel, krvetvorná tkáň, děložní sliznice
      - pomalá - játra, bb. ledvinných tubulů
    - pokud není možnost - náhrada vazivem nebo glií = **reparace**
      - srdeční a kosterní sval, kůže (např. vazivová jizva po infarktu)
      - nervová tkáň (např. zhojení po mrtvici či infekci glií)
    - hyperplazie** = zmnožení buněk
    - hypertrofie** = zvětšení buněk

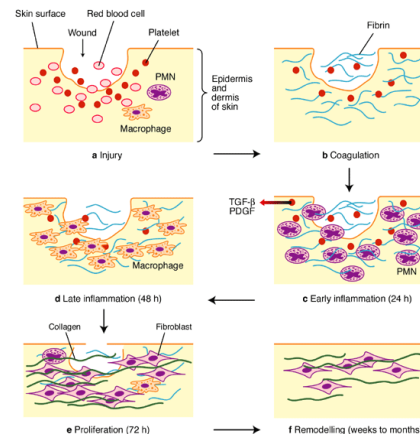
6

Příklad PKB - hematopoeza

7

Hojení ran (kůže, sliznice)

- koagulace
  - degranulace destiček
    - vazokonstrikce v okolí rány
    - růstové faktory (PDGF, TGFα, -β)
    - chemoatraktanty
  - kr. sraženina
    - fibrin + plazmatické proteiny (fibrinektin, trombospondin...) → primitivní matrix
  - fibrinolýza
- zánět
  - časná fáze - neutrofilní granulocyty
    - fagocytóza
    - proteázy (kolagenáza, elastáza, ...)
  - pozdní fáze - makrofágy
    - fagocytóza
    - proteázy (kolagenáza, elastáza, ...)
    - růstové faktory (bFGF, TGF-β)
- granulační tkáň
  - fibroblasty
    - produkce definitivní matrix (kolagen, hyaluronová kys., osteopontin, osteonektin, ...)
  - angiogeneze (VEGF)
    - aktivace endotelii a prorůstání do rány
    - tvorba lumen
- re-epitelizace
  - změna exprese integrinů + aktin/myosin → překrytí defektu
- fibrotizace
  - "vyžívání" kolagenu typu I

8

Transport iontů a nízkomol. látek přes membránu

pasivní

- prostá difuze
  - nízkomolekulární látky bez náboje
    - ☛ O_2 , CO_2 , NO , voda (osmotický tlak), močovina, etanol
  - nevyžaduje energii, rozhodující je koncentrační gradient
- facilitovaná (usnadněná) difuze
  - uniport
    - ☛ podle koncentračního gradientu, nevyžaduje energii
    - ☛ nutné specifické nosiče (=saturovatelnost)
      - > glukóza a jiné cukry
  - symport/antiport
    - ☛ přenos látek proti koncentračnímu gradientu → energii dodává gradient Na^+
      - > glukóza, aminokyseliny, Ca^{2+}
- iontové kanály
  - buněčná membrána je prakticky nepropustná pro ionty
  - tok podle elektrochemického gradientu
  - vrátkování („gating“)
    - ☛ elektrické
    - ☛ ligandem
    - ☛ mechanické
    - ☛ změny koncentrace Ca^{2+} a H^+ („gap junctions“)
  - podmiňují membránový potenciál

aktivní = pumpy

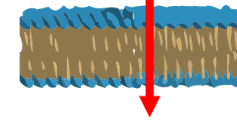
- energie z ATP
- nutný k udržení membránového napětí a buněčného objemu, vytváří Na^+ gradient pro symporty a antiporty
  - Na^+/K^+ -ATPasa
  - Ca^{2+} -ATPasa
  - H^+ -ATPasa

9

Pasivní transport

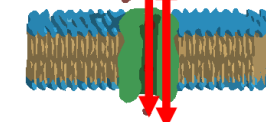
PROSTÁ DIFUZE

O_2 , CO_2 , NO , močovina, voda, alkohol

SYMPORT/ANTIORT

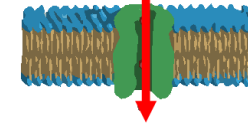
Na^+ + glukóza, aminokyseliny

K^+/H^+ , ATP/ADP, ...

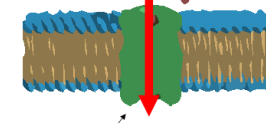
UNIORT = USNADNĚNÁ DIFUZE

glukóza, jiné cukry

IONTOVÉ KANÁLY

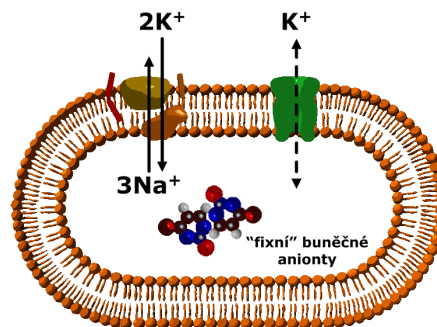
Na^+ , K^+ , Ca^{2+} , Cl^-

„vrátkování“ (tj. otevření kanálu) ligandem, elektricky, mechanicky 10

Membránový potenciál

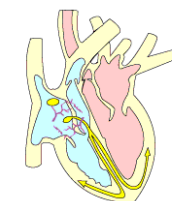
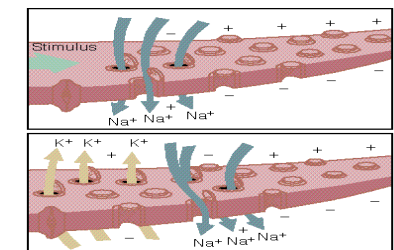
- způsoben rozdílem nábojů na obou stranách membrány
- určen zejm. 4 hlavními ionty
  - Na^+ , K^+ , Cl^- , organické anionty
- uvnitř buňky záporný jako výsledek
  - existence „fixních“ intracelulárních aniontů
    - ☛ buněčné proteiny
  - ↑ vodivost K^+ kanálů – některé typy trvale otevřeny
  - činností elektrogenní Na^+/K^+ ATPázy
    - ☛ přesun kationtů v poměru 3Na ven : 2K dovnitř
- nutný pro excitabilitu tkání

11

Akční potenciál

- podstata vzrušivosti tkání
  - klidový membránový potenciál se mění na
  - prahový potenciál, který iniciuje
  - akční napětí, po kterém následuje
  - repolarizace

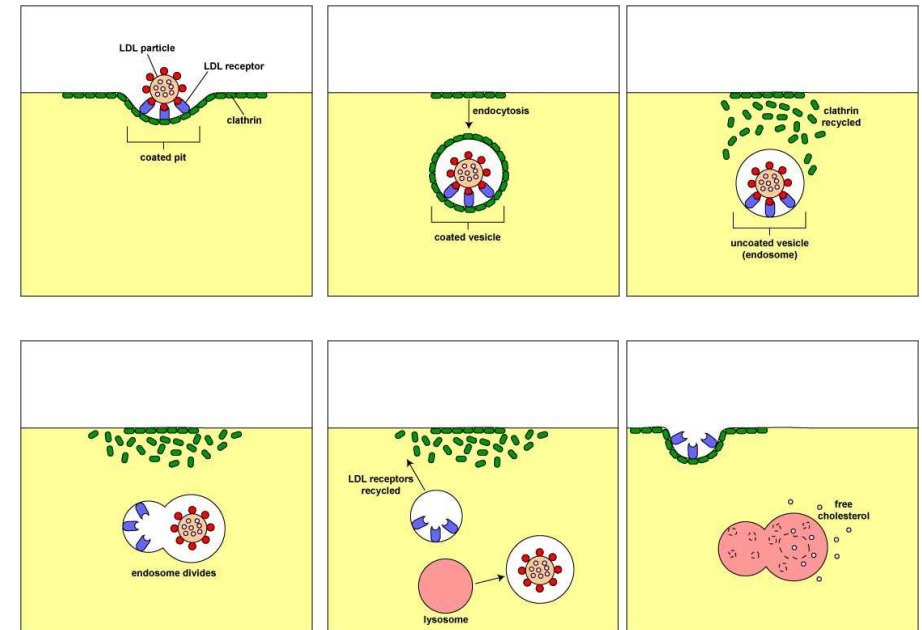

12

Transport vysokomolekulárních látek přes membránu

- sekrece/pohlčení proteinů
  - endo-/exocytóza
    - specializované proteiny
    - za účasti Ca^{2+}
  - pinocytóza
    - ve vodné fázi
  - fagocytóza
    - pomocí receptorů ve specializovaných buňkách

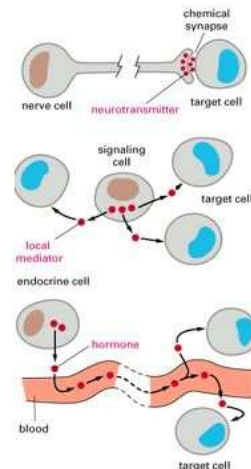
13

14

Mezibuněčná komunikace v mnohobuněčném organismu

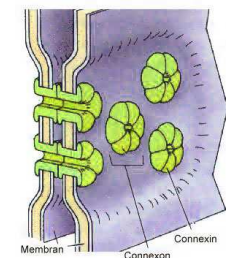
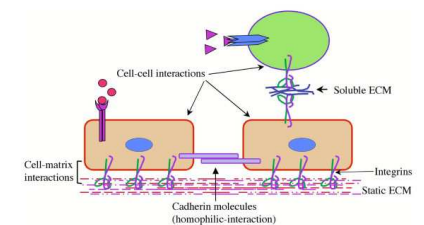
- komunikace a koordinace je podmínkou fungování mnohobuněčných organismů
  - nervový systém
  - hormony
  - imunitní systém

15

Mezibuněčná komunikace

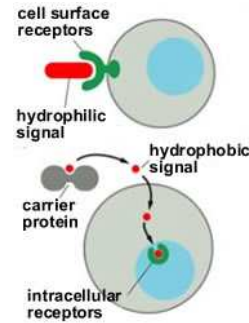
- komunikace buněk se sousedními, vzdálenými buňkami a s mezibuněčnou hmotou prostřednictvím:
  - adhezivních proteinů
    - integriny (α - a β -podjednotky)
      - spojení epitelových buněk k bazální membráně
    - adheziny
      - podobné imunoglobulinům (CD4, CD58, TCR)
      - ICAM (InterCellular Adhesion Molecule)
      - VCAM (Vascular Cell Adhesion Molecule)
      - PECAM (Platelet-Endothelial Cell Adhesion Molecule)
      - NCAM (Neural Cell Adhesion Molecule)
    - selektiny (ligandy pro integriny)
      - E-selektin - endotel
      - L-selektin - leukocyty
      - P-selektin - destičky
    - kadheriny (Ca^{2+} -dependentní transmembránové molekuly)
      - prostřednictvím kateninů vázány k cytoskeletu
  - membránových a nitrobuňkových receptorů pro cirkulující ligandy
    - neurotransmitery
    - hormony
      - transmembránové
      - intracelulární
    - cytokiny
    - růstové faktory
  - mezibuněčných spojů („tight/gap junctions“)

16

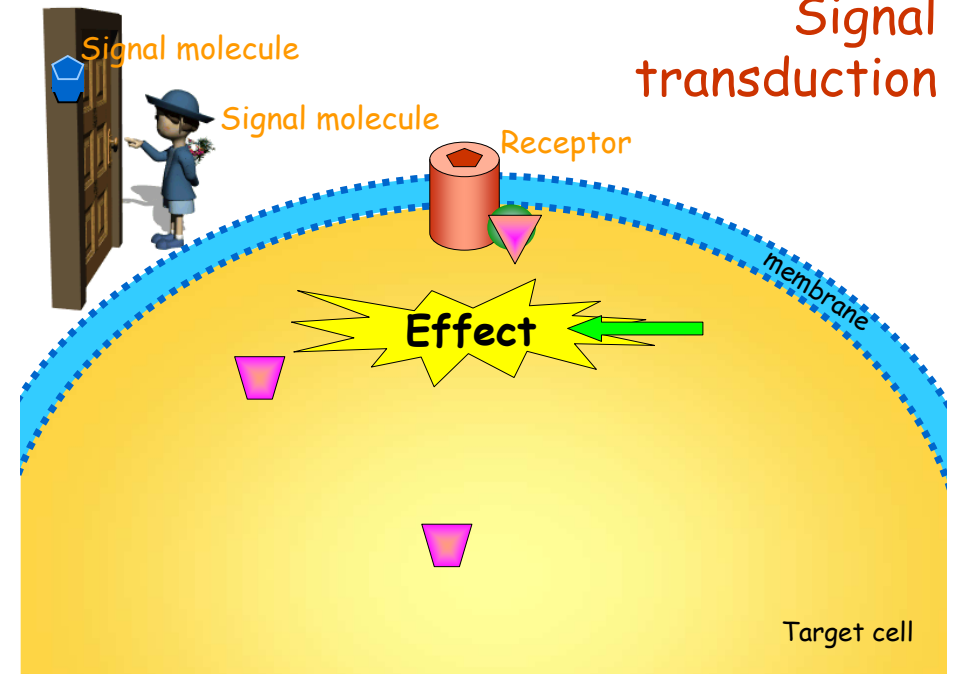
Signální transdukce

- přenos signálu z vnějšku buňky dovnitř a vyvolání přísl. efektu
  - membránové receptory
    - receptor – druhý posel – kinázy
  - nitrobuněčné receptory
    - transkripce genů
- změna hustoty receptorů
  - up-/down-regulace
- receptorové poruchy
  - poruchy receptoru, protilátky proti receptoru, kompetice několika ligandů

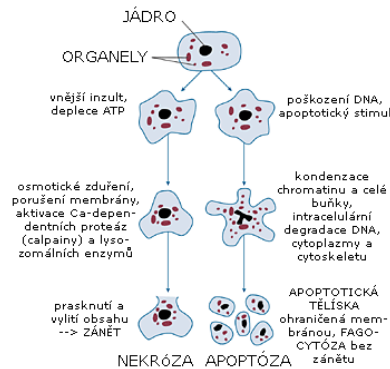
17

Signal transduction

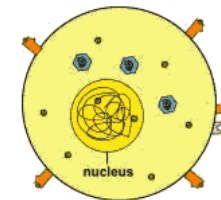
B. smrt – apoptóza × nekróza

- buňka může být poškozena mnoha způsoby
  - mechanicky, tepelně, toxiny, mutace, opotřebování, nedostatek energie, imunitními mechanizmy, kyslíkovými radikály, ...
- buňky mají schopnost reparace
  - proteiny – oprava "chaperony" (heat-shock proteins) nebo degradace proteasomem (viz dále)
  - DNA – reparační enzymy
- nekróza
  - pasivní smrt buňky – důsledek náhlého energetického deficitu (deplece ATP) nebo hrubého poškození buňky
    - porucha aktivního udržení membránového napětí
    - ↑ osmotický tlak
    - zduření buňky, porušení buněčné membrány, prasknutí
    - vylitý obsah a poškození okolní tkáně proteázami způsobuje zánět
- apoptóza ("programovaná buněčná smrt")
  - aktivní smrt buňky nastartováním naprogramovaných mechanismů v důsledku vnitřního poškození (mutace), plíživého energetického deficitu nebo vnějších proapoptotických stimulů (cytokiny rodiny TNF)
    - aktivace caspáz (Cleave After Aspartic acid)
    - degradace DNA
    - scvrknutí buňky
    - apoptotická tělíska
    - fagocytóza bez poškození okolních buněk, tedy bez zánětu
  - důležitá v patogeneze řady nemocí (nádory, autoimunitní, neurodegenerativní) a při embryonálním vývoji

19

APOPTOSIS

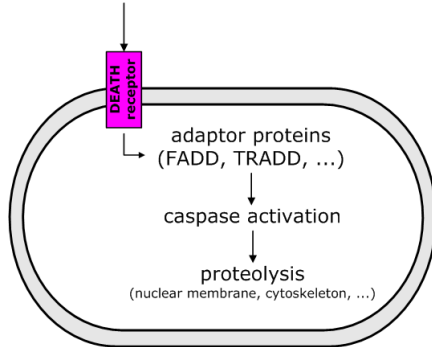

20

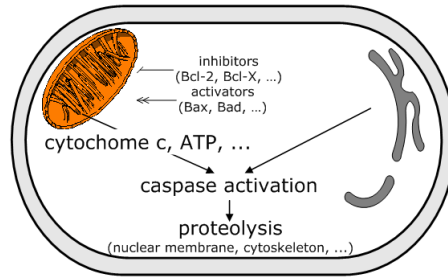
Apoptóza - iniciace

EXTRINSIC PATHWAY

ligands: TNF- α , LTA, TRAIL, Fas-L

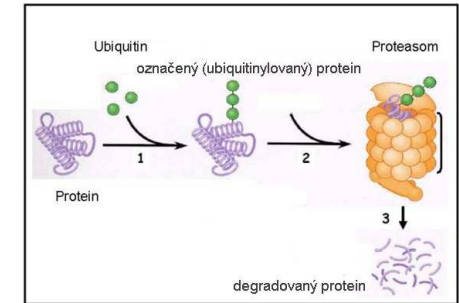
INTRINSIC PATHWAY - mitochondria-related ER-related

21

Degradace buněčné a mezibuněčné hmoty

- intracel. systém ubiquitin/proteazom
  - označení poškozených proteinů ubiquitinem a jejich degradace v S26 proteasomovém komplexu
- extracelulární proteázy
  - plazmin
    - fibrinolýza
  - matrix-metaloproteinázy (MMP)
    - remodelace tkání, angiogeneze
  - další
    - kolagenáza, elastáza, pepsin, ...

22

23